

-ARAŞTIRMA MAKALESİ-

**KAMU YÖNETİMİNDE ÜÇÜNCÜ İKİLEME DOĞRU: BÜROKRASİDE
YAPAY ZEKÂ KULLANIMININ ONTOLOJİK TEMELLERİNİN ANALİZİ***

Burak HERGÜNER¹

Öz

Kamu yönetiminde başlangıcından günümüze kadar disiplini şekillendiren iki temel kırılma noktası yaşanmıştır. Bu kırılma noktalarının ilki 1887 yılındaki siyaset-yönetim ikilemi olmuştur. Ayrıca, II. Dünya savaşına kadar klasik (ortodoks) kamu yönetimi anlayışı bu temel ayırım çerçevesinde şekillenmiştir. Özellikle II. Dünya savaşı sürecinde ve hemen sonrasında örgütsel psikoloji üzerine yürütülen çalışmalar ve bulgular, kamu yönetimi disiplini de etkilemiş ve kamu yönetimi akademisyenlerini yeni arayışlara itmiştir. Bu çerçevede, klasik kamu yönetiminin öğretilerine de alternatif bulma çabaları yoğunlaşmıştır. Buna paralel olarak, kamu yönetimini şekillendiren ikinci temel ikilem ise Herbert Simon'ın ortaya koyduğu olgu-değer ikilemidir. Epistemolojik anlamda bu ikilem ve sonrasında yaşanan ilgili tartışmalar kamu yönetiminin kabuk değiştirmesine önayak olmuştur. Öte yandan son yıllarda gelişen bilgi teknolojileri kamu yönetimini de derinden etkilemiş, kamu hizmetlerinde etkinlik ve verimliliği artırmaya yönelik başta e-devlet olmak üzere önemli değişiklikler getirmiştir. Ancak bilgi teknolojilerinde yaşanan hızlı değişimler, kamu yönetimindeki değişimin sınırlarını daha da zorlamaktadır. Özellikle son yıllarca tüm dünyada önemli değişiklikler ve tartışmalara neden olan yapay zekânın kullanımı kamu yönetimi alanında da özellikle bürokraside yapay zekâ kullanımına yönelik tartışmaları artırmıştır. Ancak yapay zekâ kullanımına dair çekinceler disiplinin tarihinde üçüncü büyük kırılma ve değişim noktası olabilecek bir ikilemin habercisi olarak görünmektedir. Çünkü artık kamu yönetiminin temel amacını insanın varlık sebebi üzerinden sorgulama zamanı gelmiştir. Kamu yönetiminde ve kamu hizmetlerinde temel amaç salt insan mutluluğu sağlamak mı yoksa insanın devamlı gelişimini sağlamak mıdır? İşte bu sorunun cevabı bürokraside yapay zekânın ne şekilde kullanılması gerektiğinin cevabını verecektir. Dolayısıyla bu çalışma kamu yönetimi literatürüne dayalı olarak, kamu yönetiminde yapay zekâ tartışmaları çerçevesinde durgun mutluluk- tam insani gelişme ikilemini ortaya koyup detaylandıracaktır ve kamu yönetimi öğrencilerine aktarılması hususunda önerilerde bulunacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Olgu-değer İkilemi, Siyaset-yönetim İkilemi, Yapay Zekâ.*

JEL Kodları: *H89, H83, O30.*

Başvuru: 15.07.2024 **Kabul:** 05.09.2024

* Bu çalışma KAYFOR24 'de (24. Uluslararası Kamu Yönetimi Forumu) özet bildiri olarak sunulmuş "Kamu Yönetiminde Üçüncü Dikotomiye Doğru: Bürokraside Yapay Zekâ Kullanımının Ontolojik Temelleri" başlıklı çalışmanın geliştirilmiş halidir.

¹ Doç. Dr., İzmir Demokrasi Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, burak.herguner@idu.edu.tr, İzmir, Türkiye, ORCID No: 0000-0002-6240-5463

TOWARDS THE THIRD DICHOTOMY IN PUBLIC ADMINISTRATION: AN ANALYSIS OF THE ONTOLOGICAL FOUNDATIONS OF THE USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN BUREAUCRACY²

Abstract

Two crucial milestones have significantly influenced the public administration discipline from its inception to the present day. The first was the politics-administration dichotomy introduced in 1887. Until World War II, the classical (orthodox) understanding of public administration was shaped within the framework of this dichotomy. The studies and findings on organizational psychology during and after World War II had a significant impact on the discipline of public administration. This influence led to intensified efforts to find alternatives to the teachings of classical public administration. Additionally, Herbert Simon put forward the fact-value dichotomy, a fundamental dichotomy shaping public administration. In the epistemological sense, this dichotomy and the related discussions that followed have led to the transformation of public administration. On the other hand, the development of information technologies in recent years has deeply affected public administration and brought significant changes like e-government, aiming to increase effectiveness and efficiency in public services. However, rapid changes in information technologies further push the limits of change in public administration. The increasing use of artificial intelligence has led to widespread discussions worldwide, particularly in public administration and bureaucracy. However, concerns about its use seem to signal a significant turning point in the history of the discipline, prompting a re-evaluation of the fundamental purpose of public administration in relation to human existence. The main question to consider is whether the primary goal of public administration and public services is solely to enhance human happiness or to facilitate the ongoing development of people. This inquiry will determine the appropriate use of artificial intelligence in bureaucratic processes. Therefore, based on the public administration literature, this study will reveal and detail the stagnant happiness-full human development dichotomy within the framework of artificial intelligence discussions in public administration. Furthermore, this study will offer recommendations for integrating these concepts into the curriculum for public administration students.

Keywords: *Fact-Value dichotomy, Politics-administration dichotomy, Artificial Intelligence.*

JEL Codes: *H89, H83, O30.*

“Bu çalışma Araştırma ve Yayın Etiğine uygun olarak hazırlanmıştır.”

² The Extended English Summary is located at the end of the Article

1. GİRİŞ

Son yıllarda gelişen bilgi teknolojileri kamu yönetimini de derinden etkilemiş, kamu hizmetlerinde etkinlik ve verimliliği artırmaya ve vatandaşa karşı daha duyarlı bir hale getirmeye yönelik başta e-devlet olmak üzere önemli değişiklikler getirmiştir (Hergüner, 2017). Ancak bilgi teknolojilerinde yaşanan hızlı değişimler, kamu yönetimindeki değişimin sınırlarını daha da zorlamaktadır. Özellikle son yıllarca tüm dünyada önemli değişikliklere ve tartışmalara neden olan yapay zekânın hızlı gelişimi, kamu yönetimi alanında da özellikle bürokraside yapay zekâ kullanımına yönelik tartışmaları artırmıştır. Yapay zekâ çalışma süreçlerini otomatikleştirerek idari yükü azaltmaktadır. Böylece, kamu sektörü ve tüm toplum için önemli faydalar sağlayabilmektedir. Ancak, insan yargısı hayati kararların alınması konusunda halen önemlidir (Efe, 2022). Bu bağlamda Avrupa Birliği, yapay zekanın kullanımının yasal çerçevesini çizme hususuna özel önem atfetmiştir ve bu konuya ilişkin olarak yol gösterici hukuki belgeler anlamında öncülük etmektedir (Gezici, 2023). Türkiye’de ise dijitalleşme ve yapay zekâ öncelikli konulardan birisi olarak görüldüğünden dolayı 2018 yılında kamu yönetiminde dönüşümü kolaylaştırma hedefiyle Dijital Dönüşüm Ofisi isimli bir birim kurulmuştur (Avaner ve Çelik, 2021; Tamer ve Övgün, 2020).

Öte yandan, yapay zekanın bürokraside kullanımı konusunda insan unsurunun göz ardı edilmesi, Weber’in insan unsurunu göz ardı ettiği gayrişahsi bürokrasi yaklaşımında eleştirilen konuların, yapay zekâ bürokrasisi ile tekrar gündeme gelmesine neden olabilir (Efe ve Özdemir, 2021). Dolayısıyla, yapay zekâ kullanımına dair çekinceler disiplinin tarihinde üçüncü büyük kırılma ve değişim noktası olabilecek yeni bir ikilemin habercisi olarak görünmektedir. Değişime uyum sağlayabilmek için öncelikle doğru bir şekilde kavramak en temel noktadır. Bu bağlamda bu çalışma yapay zekanın getirdiği değişimlerin ve olası zorlukların neler olduğunu tartışarak, bunların kamu yönetimi öğrencilerine en sağlıklı bir şekilde nasıl aktarılacağı konusu üzerine odaklanmıştır.

İnsanoğlu yaşadığımız dünyayı belli anlatılar temelinde kavrar ve şekillendirir. Dolayısıyla hikayeler dünyayı anlama ve anlamlandırma açısından önemlidir. Zaten, geçmişten günümüze toplumsal ve idari sistemler güçlü anlatılar üzerine inşa edilmektedir. Örneğin para—ve dolayısıyla kapitalist sistem— bile bir hikaye (anlatı) üzerine ve bu anlatıya insanların inancı üzerine kuruludur (Harari, 2014). Bu anlatılar toplumsal bir yol haritası sağlamaları açısından önemlidir.

Yapay zekanın toplum üzerindeki etkileri açısından ise böyle güçlü bir anlatı oluşturma konusunda sıkıntı yaşanmaktadır. Organik hayatın milyarlarca yılda evrilmesine karşın, yapay zekanın evrimi henüz başlarda olmasına rağmen sadece birkaç onyılda hızlı bir şekilde gerçekleşebilir. Zaten genel beklenti de bu yödedir. İnsan kendinden daha zeki bir varlık yaratma yolunda hızla ilerlemektedir ancak kontrolü yitirme tehlikesi de bulunmaktadır. Dolayısıyla insanoğlu açısından karşılaşılabilecek risklerin tam anlamıyla tespit edilebilmesi kolay bir konu değildir. Sadece yirmi yıl sonra yapay zeka olmadan hiçbirşey yapamama tehlikesiyle karşı karşıya kalabiliriz (Harari, 2023).

Hikayelerin (story telling) eğitimde kullanımını birçok avantajlar içermektedir ve eğitim kalitesinin artırılması açısından önemli bir araçtır (Dunn ve Cherup, 2023). Şu anda da daha iyi kavrayıp toplumsal düzeni şekillendirebilmesi için yapay zekâ üzerine insanoğlunun bir hikâye yazma ihtiyacı bulunmaktadır. Bu bakımdan çalışmanın araştırma soruları şunlardır: AI (Yapay zekâ) konusunda insanoğlu nasıl bir hikâye (anlatı) şekillendiriyor/ yazıyor? Bu şekillenen hikâyeyi kamu yönetimi disiplininin tarihsel gelişimiyle nasıl ilişkilendirebiliriz?

Bürokraside yapay zekâ kullanımının bugün ve gelecekte kaçınılmaz olduğu gerçeğinden hareketle Kamu yönetimi öğrencilerinin de bu konuda donanımlı olmalarına ihtiyaç bulunmaktadır. Bu açıdan bu çalışmada öncelikle kamu yönetimi disiplininin şekillendiren geçmişteki iki temel ikilem ve yapay zekanın gelişimiyle birlikte şekillenmeye başlayan üçüncü ikilemin an dinamikleri açıklanarak tartışılacaktır. Sonrasında araştırmanın yöntemi açıklanacak ve çalışma bulguların paylaşımı ve sonuç bölümleriyle tamamlanacaktır.

1.1. Kamu Yönetimi Disiplinini Şekillendiren İkilemler

1.1.1. Siyaset-yönetim İkilemi

Kamu Yönetiminin disiplininin gelişiminde dikotomiler (ikilemler) önemlidir. Kamu yönetiminde başlangıcından günümüze kadar disiplini şekillendiren iki temel kırılma noktası yaşanmıştır. Bu kırılma noktalarının ilki 1887 yılındaki siyaset-yönetim ikilemi olmuştur. Eski ABD başkanı ve aynı zamanda bir akademisyen olan Woodrow Wilson'un ortaya koyduğu ve sonrasında Frank Goodnow'un (1900) geliştirdiği bu yaklaşım sayesinde kamu yönetiminin, siyasetin günlük kaygılarından uzak bir alan haline gelmiştir. Dolayısıyla kamu yönetimi bir akademik disiplin olarak ortaya çıkmıştır. Ayrıca, II. Dünya savaşına kadar klasik (ortodoks) kamu yönetimi anlayışı bu temel ayırım çerçevesinde şekillenmiştir.

Wilson'un (1887/1997) siyaset ve yönetimi kesin çizgilerle ayırmaktaki temel amacı siyasetin ona göre aceleci yaklaşımlarından, bürokrasiyi uzak tutmak olmuştur. Amerika'da bürokrasiye siyasi müdahalenin en üst seviyede olduğu ve bürokratik atamaların liyakat temelinde değil kayırmacı (spoils system) bir temelde yapıldığı bir dönemde yaşanan yönetsel sorunların önüne geçebilmek açısından ortaya koyduğu "siyaset – yönetim ayrımı, kamu yönetiminin farklı bir akademik disiplin olarak ortaya çıkmasına da önayak olmuştur. Bu ayrımın temelinde siyaset ve yönetim (kamu yönetimi) sistemlerinin temel amaçlarının birbirinden ayrı olduğu görüşü hakimdir. Buna göre, siyasal sistemler farklı görüşleri bir araya getirerek belli seviyelerde uzlaştırmak temel amacı güderken, yönetim sistemi ise bu uzlaşma neticesinde oluşturulacak yasa ve politikaları uygulamaya dönük bir mekanizma görevi taşımaktadır (Reyes, 1993).

1.1.2. Olgü-değer İkilemi

Özellikle II. Dünya savaşı sürecinde ve hemen sonrasında örgütsel psikoloji üzerine yürütülen çalışmalar ve bulgular, kamu yönetimi disiplini de etkilemiş ve kamu yönetimi akademisyenlerini yeni arayışlara itmiştir. Bu çerçevede, klasik kamu yönetiminin öğretilerine de alternatif bulma çabaları yoğunlaşmıştır. Öte yandan, kamu yönetimini şekillendiren ikinci temel ikilem ise Herbert Simon'ın ortaya koyduğu olgu-değer ikilemi olmuştur. Simon'un "fact-value dichotomy" (olgu-değer ikilemi) esas olarak "rational positivism" (mantıksal pozitivizmi) temel almış ve gelişmekte olan kamu yönetimi disiplinine yeni bir yön çizmiştir (Cruise, 1997). Simon, gerçeklerle değerler arasında bir ayırım yapılması gerektiğini ve kamu yönetiminin olgular temelinde ve değerlere bağlı kalmaksızın hareket etmesi gerektiğini savunmuştur. Çünkü ona göre olgular empirik olarak sınanabilmekte ve bilimsel olarak doğrulanabilmektedir (Kalantari, 2010).

Dwight Waldo tarafından sıkça eleştirilmesine karşın, epistemolojik anlamda bu ikilem ve sonrasında yaşanan ilgili tartışmalar kamu yönetiminin kabuk değiştirmesine önayak olmuştur. Öte yandan Waldo ve onun önayak olduğu "new public administration" (yeni kamu yönetimi) yaklaşımının savunucuları objektif olma iddiasıyla toplumsal ve bireysel değerlerden bağımsız (value-free) hale gelen klasik kamu yönetimi anlayışı sebebiyle bürokrasinin topluma yabancılaştığı ve böylece toplumsal sorunları çözmede yetersiz kaldığı görüşünü savunmuşlardır (Hergüner, 2015, s. 79). Olgu (fact)-değer (value) ikilemi çerçevesindeki tartışmalar sonrası disiplin gerek metodoloji gerekse kamu yönetimi pratiği açısından önemli bir zenginleşme yaşamıştır. Kamu yönetimin disiplininde Dwight Waldo sonrası nitel çalışmalar değer ve önem kazanmaya başlamıştır (Hergüner, 2017).

1.2. Yeni İkileme Doğru Kamu Yönetimi ve Ontolojik Tartışmalar

Yapay zekâ (AI), çevresini gözlemleyebilen, öğrenebilen ve kazanılan bilgi ve deneyime dayalı akıllı eylemler gerçekleştirebilen herhangi bir makine veya algoritmayı ifade eden genel bir "şemsiye" terimdir (Ercan, 2022, s. 32). Esas itibarıyla yapay zekâ temel olarak bir algoritmadır ve yapay zekanın kullandığı algoritmalar insan deneyimleri sonucu oluşan verilerin biraraya getirilerek işlenmesiyle oluşmaktadır. Dolayısıyla bizim tecrübe ve bilgimiz yapay zekanın öğretmenidir ve yapay zekâ bu açıdan gittikçe büyüyen bir çocuktur. Şu an itibarıyla bir yapa zekâyı iyi ya da kötü yapacak şeyin ise bizim beslediğimiz veriler olacağı söylenebilir. Çünkü yapay zekâ, şu anda inşa edenin bir yansımasıdır. Bu durum yapay zekâ kullanımında etiğin önemi ortaya koymaktadır.

Teknolojinin toplumun yürüncesini etkilemedeki etkisi göz önüne alındığında, teknoloji, kurumlar ve kamu politikası arasındaki karşılıklı ilişkiler, gelişen teknolojilerin konuşlandırılmasına karar verirken giderek daha fazla önem kazanmakta. Yapay zekâ, kamu kuruluşlarına hizmetleri iyileştirme, verimliliği artırma ve süreçleri iyileştirme olanağı sağlayarak fayda sağlayabilir; bu da bireylere ve genel olarak topluma fayda sağlar. Ancak bu aynı zamanda tüm tarafların sorumlu hareket etmelerini de gerektirmektedir (Schmager, Grøder, Parmiggiani, Pappas ve Vassilakopoulou, 2024).

Öte yandan giriş kısmında da bahsedildiği üzere yapay zekanın hızlı gelişimi artık bize kamu yönetiminde de yeni sorular sorduruyor: Temel amaç salt insan mutluluğu sağlamak mı yoksa insanın devamlı gelişimini sağlamak mıdır? İşte böyle bir soru kaçınılmaz olarak ontolojik tartışmaları beraberinde getirmekte.

Ontolojik tartışmalarda birçok farklı yaklaşım olmakla birlikte iki uç olarak realist (gerçekçi) ontoloji ve relativist (görelî) ontoloji karşımıza çıkmaktadır. Realist ontolojiye göre varlık ve gerçeklik insan zihninden bağımsızdır. Buna karşın, relativist ontoloji, gerçekliğin sonlu bir öznel deneyim olduğu ve hiçbir şeyin düşüncelerimizin dışında var olmadığını savunmaktadır. Gittikçe artan sayıda kamu yönetimi teorisyeni ontoloji (varoluşun doğası) sorusunu ele almakta ve bu yaklaşımların kamu yönetiminde farklı yansımaları olmaktadır (Stout, 2012). Örneğin konunun kamu yönetimine etkisi incelendiğinde klasik (Weberyen) kamu yönetiminin ideal tip bürokrasi anlayışındaki nötral kamu yöneticisi anlayışı yukarıda bahsi geçen realist yaklaşımın bir tezahürü iken, zaman içinde diğer uç olan rölativist ontolojiyle uyumlu kamu yönetimi yaklaşımları disiplinde ağırlık kazanmıştır. Dolayısıyla rölativist ontoloji, kamu yönetimi disiplininde değerlere ve farklılıklara vurgu yapan ve ikinci ikilem sonrası şekillenen yeni kamu yönetimi, post-modern kamu yönetimi, kamu değeri (public value), yeni kamu hizmeti (new public service) gibi kamu yönetimi yaklaşımlarının temel felsefesini anlamakta şimdiye kadar çok işe yaramaktaydı. Ta ki Yapay zekanın geleceğiyle ilgili konular karşımıza gelinceye kadar. Çünkü yapay zekanın özellikle uzun vadede bürokrasiye potansiyel etkisi belirsiz ve Harari'nin (2023) belirttiği gibi uzun vadede yapay zekaya olan bağımlılık, insan gelişimini durdurabilir ya da yavaşlatabilir mi? Böyle bir geleceği tasavvur ediyor muyuz?

Eğer relativist ontolojinin savunduğu üzere, gerçeklik düşüncelerimiz dışında var olmuyorsa o zaman mutluluk (haz) temelli olarak insan düşüncesinin yapay zekâ tarafından manipüle edilmesi sonrası yaşanabilecek mutluluk hissi ya da insanın yapay zekanın temel tüm kararları aldığı bir toplum içinde haz odaklı yaşaması konusunda yönetsel yaklaşımımız ne olacak. Bu durum potansiyel bir durağan mutluluk- tam insani gelişme ikilemi çerçevesinde tartışılabilir bir konudur.

2. YÖNTEM

Bu araştırma multidisipliner bir çalışmadır. Makale, amacına göre keşfedici (exploratory) tekniğine göre ise nitel (qualitative) bir çalışmadır.

Araştırmanın evrenini bilim kurgu (sci-fi) filmler oluşturmaktadır. Bunun sebebine gelince, ilk sorumuz «AI (yapay zekâ) konusunda insanoğlu nasıl bir hikaye(anlatı) şekillendiriyor/ yazıyor?» idi. Şüphesiz ki insan medeniyet inşa etmeye başladığı ilk zamanlardan itibaren bir hikâye anlatıcısı olmuştur. Bu hikayelerle bir yandan insanların bir arada dayanışma içinde var olabilmelerini sağlarken, diğer yandan diğer insan toplulukları ile çeşitli farklılıklar tesis edilebilmiştir. Bu sayede insanlar,

hikayeler vasıtasıyla, kendilerini ne şekilde tanımlayabileceklerine dair çok sayıda veriyi elde etmişler ve bir sonraki kuşaklara aktarabilmişlerdir. Masallardan destanlara kadar her türlü hikâyeye sayesinde insan, zamanının ve mekanının sınırlarına tutsak olmadan, çeşitli insani tecrübeleri öğrenebilmiştir. Bu sayede gerektiğinde kültüründen diline ve dinine kadar her türlü sosyal faktörü yeniden biçimlendirebilmek için atımlarda bulunmasını sağlayan çeşitli olanaklar edinmiştir (Özkan, 2019, s. 610). Romanlardaki sosyal, politik ve felsefi tartışmalar kamuoyunu şekillendirmek açısından çok önemlidir. Ayrıca örneğin George Orwell’in Hayvan Çiftliği gibi bazı romanlar siyasal sistemleri anlama açısından önemlidir. Aynı zamanda romanlar temel kavramların anlaşılmasını kolaylaştırıcı bir rol oynayabilmektedirler. Buna örnek olarak yine aynı yazarın “1984” romanındaki big brother (büyük birader) ya da “düşünce polisi” gibi kavramları verebiliriz. Şüphesiz ki bu tür romanlar siyaset bilimi öğrencilerinin faydalandığı ve onların kavramalarını zenginleştiren kaynak özelliği de taşımaktadırlar.

Öte yandan sci-fi filmlerin de romanlara benzer bir etki yaratma kapasitesi vardır. Aslında bu etkinin en üst seviyelerde farkında olduğuna dair birçok kanıt da bulunmaktadır. Örneğin yakın tarihli bir sci-fi film olan “Dünyayı ardında bırak” (Leave the world behind) filminin yapımcılarından birinin eski Amerikan başkanı Barack Obama olması bir tesadüf değildir.

“Romanlarda ele alınan sosyal, politik ve felsefi tartışmaların etrafında biçimlenen kamuoyu, günümüzde bilim kurgu filmlerde ele alınan meselelere odaklanmaktadır. Bu durum bilim kurgu filmlerini radikalleşmiş modernliğin analizinde başlıca başvuru kaynaklarından biri haline getirmiştir” (Özkan 2019, s. 610).

Bu açıdan bilim kurgu filmleri bahsi geçen önemleri dolayısıyla çalışmanın evrenini oluşturmaktadır. Konuları açısından bilim kurgu türleri ise teknolojinin öngörülmesi mümkün olmayan neticeleri üzerine ve dünya dışı varlıkların (aliens) insanlığı yok etmek için dünyaya gelmeleri üzerine olmak üzere temel olarak ikiye ayrılmaktadır. Bunlardan birincisi, genellikle, daha özgür ve güvenli bir insani yaşamın nasıl tesisi edilebileceği problemine odaklanırken, ikincisi vatanseverlik ve insanın toplumu için şehit olası gibi temaları ele alır (Özkan, 2019, s. 613). Bu çalışmanın konusu itibarıyla birinci türdeki filmler çalışmanın konusu içine girmektedir.

Çalışmada örneklem yöntemi olarak çalışmanın nitel bir çalışma olması dolayısıyla buna uygun olarak olasılığa dayalı olmayan örneklem yöntemlerinden amaçlı örneklem (purposive sampling) yöntemi tercih edilmiştir.

Etkileri göz önünde bulundurularak yalnızca uzun metrajlı filmlerin yer aldığı “IMDb Top 250 Movies” listesi içerisinde bulunan bilim kurgu filmleri değerlendirilmiştir. Bir filmin bu listeye dahil edilebilmesi için en az 25000 kullanıcıdan derecelendirme alması gerekir ve yapılan değerlendirme 1 ila 10 puan arasında olmaktadır (IMDb, 2024).

Internet Film veri tabanı olan (IMDb-Internet Movie Database) içerisinde diziler ve televizyon programları hakkında bilgiler barındıran çevrimiçi büyük bir bilgi bankasıdır. IMDb, haziran 2024 itibarıyla 685 bin filmi kapsamaktadır (IMDb, 2024). Film seçim aşamaları ve kriterleri şu şekildedir:

- Amaçlı örneklem yöntemi çerçevesinde, öncelikle en iyi 250 film (IMDb Top 250 Movies) listesindeki sci-fi(bilim kurgu) filmleri belirlenecektir.
- Ardından insan ve yapay zeka arasındaki ilişkiyi temel alan ve yapay zekaya çıkarım (inference) yapma ve niyet (intent) anlama gücü atfedilmiş filmler belirlenecektir.
- Son olarak ise bu filmlerin içerikleri filmin ana temasını ortaya koyan sahneler üzerinden çalışmada vurgulanan yeni ikileme en uygun filmler belirlenerek, tartışılacaktır.

3. BULGULAR

Çalışmada ulaşılan kitle ve uluslararası etki—filmin izleyici üzerindeki etkisi—temelinde belirlenen top 250 listesindeki içerikler incelendiğinde 30 filmin sci-fi türünde olduğu belirlendi. Ardından, AI-insan ilişkisi ana teması çerçevesinde beş film belirlendi.

Tablo 1’de incelenen listede en yüksek etki değerine sahip yapay zekâ temalı filmler görülmektedir. Bu filmler, 1999 yapımı Matrix (üçlemenin ilk filmi), 1991 yapımı Terminatör 2: Mahşer Günü, 2008 yapımı bir animasyon filmi olan Vol-i (Wall-E), 1968 yapımı 2001: Uzay Yolu Macerası ve 1984 yapımı Terminatör: Yok Edici olarak belirlendi. Elbette listedekiler haricinde de AI, Her, Transcendence, Blade Runner, Automata, Ex-machina, I Robot gibi yapay zekâ temalı başarılı başka filmler olduğunu da belirtmek gerekir.

Bu beş filmin ortak noktası olarak, tamamında AI ile ilgili olarak insanoğlunun geleceğine yönelik bazı olumsuzluklar atfedilmiştir. Zaten bu filmlerin dördü distopya türündedir. Yani kötümser bir gelecek tezahürü bulunmaktadır.

Tablo 1. Yüksek Etki Değerine Sahip AI Ana Temalı Filmler

Film	Yapım Yılı	Puan veren İzleyici Sayısı	Ortalama İzleyici Puanı (1-10)	Tüm Filmler Arasında Sıralama	Sci-Fi Filmler Arasında Sıralama
Matrix	1999	2.1 M	8.7	16	3
Terminatör 2: Mahşer Günü	1991	1.2 M	8.6	29	6
Vol-i (Wall-E)	2008	1.2 M	8.4	59	12
2001: Uzay Yolu Macerası	1968	0.721 M	8.3	96	19
Terminatör: Yok Edici	1984	0.925 M	8.1	218	29

Listede bulunan beş film arasından 1968 yapımı Stanley Kubrick'in 2001: Space Odyssey filmine ayrı bir parantez açmak uygun görünmektedir. Zira bu film, bilgisayarlar yaygın şekilde evimize girmeden çok önce, o dönem Commodore ya da Synclair marka bilgisayarların 1980'lerde yaygın hale gelip birçok insan bilgisayarlarla tanışmadan çok önce, yapay zekâ ile ilgili güçlü bir kurgusu olan bir film olarak öne çıkmaktadır. Filmin halen listede olması, filmin AI-insan arasındaki ilişkiyi temel alan ve çığır açan güçlü hikayesinin halen ilgi gördüğünü göstermektedir.

İçerikleri analiz edildiğinde, kült haline gelmiş filmler genelde ikonik sahneleriyle hafızalara kazınır. Bu sahneler filmin temasını/ana konusunu izleyiciye en çarpıcı, güçlü ve akılda kalıcı şekilde iletildiği sahnelerdir. Bu sahneler, filmlerin tanıtımındaki fragmanlarında da sıkça kullanılır. Bu beş filmde ikisi kamu yönetiminde yeni ikileme ilişkileştirilebilecek ana temalarıyla öne çıktı. Bu iki

filmin seçiminde yapay zekâ ile ilgili olarak iki kriteri yani çıkarım (inference) yapma ve niyet (intent) anlama gücünü senaryoda içermeleri dikkate alındı.

Bu açıdan, bu çalışmanın konusu olan ikileme en uygun filmler olarak tablo 2’de görüldüğü üzere E_wall ve Matrix filmleri belirlendi.

Tablo 2. Yeni İkilemin (durağan mutluluk- tam insani gelişme) Anlaşılmasını Kolaylaştıran Filmler ve İçerikleri

<i>Film</i>	<i>Gelecek Tezahürü</i>	<i>AI Karakteri</i>	<i>En Etkili Sahne (Filmin İkonik Sahnesi)</i>
<i>Matrix (The Matrix)</i>	Distopyan	Negatif (Yayılmacı / Yok edici)	Kırmızı-Mavi Hap Analojisi
<i>Vol-i (Wall-E)</i>	Distopyan	Nötr	Wall-e’nin dünyada bitkiyi (tekrar organik yaşam) bulduğu an

4. TARTIŞMA

Bu çalışmada vurgulanan ikileme yani durgun mutluluk- tam insani gelişme çerçevesinde incelendiğinde Matrix ve Wall-E filmleri bu temaya uygun verdikleri mesajlar açısından öne çıkmaktadır.

Bu açıdan Matrix filminin konusu incelendiğinde filmin kahramanı Thomas Anderson iki farklı hayat yaşayan bir adamdır. Gündüzleri sıradan bir şirket çalışanı olarak bilgisayar programcısı olarak çalışmakta iken, geceleri ise Neo adıyla bilinen bir hackerdır. Neo her zaman kendi gerçekliğini sorgulamıştır ama gerçek onun hayal gücünün çok ötesindedir. Neo, hükümet tarafından terörist olarak damgalanan efsanevi bilgisayar korsanı Morpheus ile temas geçtiğinde kendisini polisin hedefi olarak bulur. Tereddütler yaşaması ve zorlu tercihler yapmasına karşın Neo, film döngüsü içinde kendilerine karşı insanların isyanını durdurmaya adanmış süper güçlü bilgisayar programlarına—yani yapay zekaya—karşı insan hareketinin öncüsü ve kahramanı haline gelir.

Burada ilk filmin (ve serinin) en hatırlanan sahnesi, Morpheus’un Neo’ya seçim yapması için sunduğu mavi ve kırmızı hap sahnesidir. Burada kırmızı hap, filmde yapay zekanın yarattığı Matrix’in yanılmanın dışında gerçek hayatı deneyimlemesini sağlayacak, mavi hap ise bir yanılma da olsa rutin ve tehlikesiz

hayatına geri dönmesini sağlayacaktır. Kırmızı-mavi hap analogjisi aslında bu çalışmada ortaya konan ikilemin kitleler tarafından anlaşılmasını kolaylaştırmaktadır. Yapay zekâ birçok konuda hayatımızı kolaylaştırma potansiyeli taşımaktadır. Ancak, şu an itibarıyla yapay zekâ insanların hayat tecrübesi ve tercihleri temelinde şekillenen algoritmalarıdır. Burada yapay zekanın bir sonraki aşamaya geçmesi durumunda yani çıkarım (inference) yapma ve niyet (intent) anlama gücünü-yani bir nevi bilinç-de kazanması halinde insan hayatını etkileyecek kararları da tamamen yapay zekaya bırakmanın olası uç sonuçlarını da göstermektedir.

Aynı şekilde bir animasyon filmi olmasına karşın Wall-E’de benzer bir mesaj vermektedir. Filmde, çöplerle kaplı olduğu ve yaşama uygun olmadığı için insanoğlu dünyayı terk etmiş ve devasa bir uzay gemisinde yaşamaktadır. Tüm ihtiyaçları fazlasıyla karşılanmaktadır. İnsanlar, tembellik ve/veya kemik kaybı nedeniyle tüm yemeklerini kamışla içmektedirler ve hepsi şişmanlıktan zar zor hareket edebilmektedirler. Bir çöp toplama robotu olan Wall-E ise dünyayı temizlemesi için geride bırakılmıştır.

Dünya tarihi ile ilgili şeylerle oyalanan WALL-E, neşeli evcil bir hamamböceği dışında Dünya’da yalnızdır. Bir gün temizlik yaparken bir bitki bulan Wall-E hemen ana gemiye haber verir. Ancak geminin ana bilgisayarı, yüzyıllar önce gönderilen talimatlara göre hareket ederek Wall-E ve tesisi yok etmeye çalışır. Wall-E ve diğer birkaç karakter bir nevi isyan hareketi başlatır ve insanların dünyaya geri dönmeleri için çabalar.

Dolayısıyla bu filmler öğrenmek ve tecrübe etmekten vazgeçip ödevlerini dahi yapay zekâ programlarına yaptırmayı aklından geçirebilecek kamu yönetimi öğrencilerine için aslında distopik geleceği etkin ve eğlenceli bir şekilde hatırlatma/ anlatma yoludur. Bu filmler, bu çalışmada bahsi geçen ontolojik tartışmalara da ciddi göndermeler yapmaktadır ve esasında yapay zekâ konusunda da insanın varlık sebebiyle ilgili ontolojik tartışmalardan kaçabilmemizin mümkün olmadığını göstermektedirler. Öte yandan bu filmler, aynı zamanda batı toplumlarının hedonizm anlayışı üzerinden bir self-kritiği olarak da değerlendirilebilir.

SONUÇ

Günümüzde küresel bir yapay zekâ üzerine küresel bir siyasi ve ekonomik mücadele dönemi yaşadığımızı söylersek yanlış olmaz. Çünkü yapay zekâ sadece teknolojik bir konu değil devletler açısından artık stratejik ve askeri bir konu olarak görülüyor. Bu çerçevede, bazı ülkeler veri (data) konusunda daha korumacı bir yaklaşım sergilemeye başladı ve yasal sınırlar yanında dijital sınırlar koymaya başladılar. Örneğin ABD’nin Tiktok gibi Çin menşeli uygulamalara bazı yaptırım ve önlemler getirme çabası var. Aynı zamanda yapay zekanın geliştirilmesi için gerekli yarı-iletken çiplerin satışında pazarda egemen konumda bulunan ABD’nin uyguladığı ve buna karşılık olarak ise bunların yapımında kullanılan ve Gallium, Germanyum gibi maddelerin ihracatında Çin’in uyguladığı kısıtlamalar söz konusu. Ancak, yapay zekaya ilişkin bütün bu

ekonomik ve siyasi belirsizlikleri ve mücadeleleri bir kenara bırakırsak, aslında uzun vadede kamu yönetimi öğrencileri de dahil olmak üzere hazır olunması ve üzerine güçlü anlatılar temelinde idari ve sosyal sistemlerin geliştirilmesi gereken temel bir konu var ve bu konu dikkatle ele alınmazsa insanlık tarihi boyunca yazılan diğer tüm hikayelerden farklı olarak bu sefer insanoğlunun kendi yazdığı son hikâye olabilir.

Yapay zekanın halihazırda bağlamı anlama (contextual intelligence) gücü yok ve dolayısıyla çıkarım yapma (inference) konusunda sorunlar var. Şu anda teknoloji firmaları bunu aşma çabası içerisindedir. Dolayısıyla, yapay zekanın temel eksiği çıkarım (inference) yapma ve niyet (intent) anlama gücü olmaması. Uzun vadede bunu kazandığında kamu yönetimi, toplum ve insan boyutuna dair öngörülerin neler olduğunu ortaya koymak gerekiyor. Bunun için ise yapay zekâ ile ilgili sağlıklı bir hikâye (anlatı) oluşturmamız önemli. AI ile ilgili çalışmalar genelde sadece büyük veri – algoritma geliştirme gibi konulara daha çok odaklanmakta.

Kısa-orta vadede kamu yönetiminde AI'ye geçişin olası beklenen etkileri şu şekilde özetlenebilir:

- Göreve özgü esnek yapıların (adhocracy), yapay zekanın etkinliğinden faydalanarak hantal bürokrasilerin yerini alması.
- Hedefe yönelik oluşturulan bu geçici küçük yapılarda yapay zekadan anlayan- veri analisti gibi mesleklerden daha fazla sayıda insanın istihdam edilmesi ve Üniversitelerde bunlarla ilgili yeni bölümlerin açılması.
- Öte yandan yapay zekâ çerçevesinde vatandaşların daha kolay kontrol edilebilmesi açısından merkezi yönetimlerin anti-demokratik uygulamalara meyletme ihtimali.
- Daha önce belirtildiği gibi, şu an itibarıyla bir yapa zekayı iyi ya da kötü yapacak şeyin bizim beslediğiniz veriler olmasından hareketle yapay zekâ kullanımında etik konuların önem kazanması.

Kamu yönetimi eğitimi açısından değerlendirecek olursak, Hayvan çiftliği, 1984 gibi romanlar Siyaset bilimiyle ilgili derslerde faydalanan eserlerdir. Benzer şekilde kamu yönetimi bölümü öğrencilerinin en azından belli derslerde kısmi olarak AI ile ilgili konuları sci-fi film hikayeleri üzerinden tartışmaları, AI ile ilgili doğru bir gelecek tezahürü edinmeleri için çok faydalı olabilir. Elbette gelecek bu filmlerde anlatıldığı şekilde birebir yaşanmayacak ancak bu filmlerdeki hikayeler ufkumuzu genişletecek öğeler barındırıyor. Çünkü geleceğin kamu yöneticisinden beklenen klasik (Weberyen) kamu yönetim anlayışında öngörüldüğü gibi kürek çekmek (rowing) değil, gerektiğinde ontolojik tartışmalara da hâkim olabilmesi.

Son olarak, yapay zekâ insanlığı ve yaşam tarzını değiştirmeye aday bir devrimdir. Bu bağlamda AI ile ilgili nasıl bir yol izlenmesi gerektiğine dair tarihten bazı

çıkarımlar yapılması uygun olabilir. Örneğin, AI konusunda *Luddite* yani 19. yüzyılda İngiltere’de endüstri devrimine karşı çıkan işçi durumuna düşmekten kaçınmak gerekir. İngiltere endüstri devrimi sırasında işlerini kaybedeceklerini düşünen işçiler tekstil makinalarını kırıyorlardı. Bunun önü alınamadığında bu konuda ölüm cezası bile getirilmişti. Ancak bu korkunun çok da gerçekçi olmadığı önemli olanın değişimi doğru yönetmek olduğu zaman içinde anlaşıldı.

TOWARDS THE THIRD DICHOTOMY IN PUBLIC ADMINISTRATION: AN ANALYSIS OF THE ONTOLOGICAL FOUNDATIONS OF THE USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN BUREAUCRACY

1. INTRODUCTION

Developing information technologies in recent years has deeply affected public administration and brought significant changes, especially e-government, to increase effectiveness and efficiency in public services. However, rapid changes in information technologies further push the limits of transformation in public administration. The usage of artificial intelligence, which has caused significant changes all over the world in recent years, has increased the debates on the use of artificial intelligence in bureaucracy. However, reservations about the use of artificial intelligence appear to be a harbinger of a dichotomy that may be the third major breaking and changing point in the history of the discipline.

In this context, after making a brief analysis of the background of past dichotomies in the public administration discipline and the change they brought to the field, this study will discuss the reasons for this possible third dichotomy and its possible consequences for public administration. In short, we must consider whether public administration and public services should focus on making people happier or helping them develop. This will help us decide how to use artificial intelligence in government processes. Therefore, this study will reveal and detail the “stagnant happiness - full human development” dichotomy within the framework of artificial intelligence discussions in public administration. Besides, it will make suggestions for conveying the dichotomy to public administration students.

2. METHODS

This research is a multidisciplinary study. The article is an exploratory study according to its objective and a qualitative study according to its technique. The universe of the research consists of science fiction (sci-fi) movies.

Since the research is qualitative, the purposive sampling method, one of the non-probability sampling methods, was preferred as the sampling method in the study.

3. RESULTS

In the top 250 films based on audience reach and international impact, 30 movies were in the sci-fi genre. Among these, five films were selected as they focused on the AI-human relationship. These films were *The Matrix* (the first of the trilogy), *Terminator 2: Judgment Day*, *Wall-E*, *2001: A Space Odyssey*, and *The Terminator*. The main theme of two of these five films particularly addressed the third dichotomy in public administration. The selection criteria for these two films considered their incorporation of artificial intelligence, specifically the ability to make inferences and understand intent. Accordingly, *Wall-E* and *The Matrix* stood out as the most suitable for teaching the dichotomy to students.

4. DISCUSSION

The said films make strong references to the ontological debates mentioned in this study, and they show that it is not possible to escape the ontological debates regarding the reason for human existence regarding artificial intelligence. On the other hand, these films can also be regarded as self-criticism through an understanding of hedonism in Western societies.

Novels such as *Animal Farm* and *1984* are used in political science courses. Similarly, public administration students can get a more accurate vision of AI by discussing AI-related issues through sci-fi movies.

Obviously, the future will not happen in the exact way shown in these films, but their stories contain elements that will expand our horizons. Because what is expected from the public administrator of the future is not rowing, as envisaged in the classical (Weberian) public administration approach, but also being able to master ontological discussions when necessary.

CONCLUSION

Artificial intelligence is a revolution that is likely to change humanity and lifestyles. Looking at history, we can draw some insights about how we should approach AI. For instance, we must avoid the mistake of becoming Luddites, who were workers who opposed the Industrial Revolution in the 19th-century England. These workers, fearing job loss, resorted to breaking textile machines. The authorities even imposed the death penalty to prevent their actions. However, in time, it became evident that this fear was unfounded. To sum up, the crucial thing is to manage the change effectively not to reject it.

KAYNAKÇA

- Avaner, T., & Çelik, M. (2021). Türkiye’de Dijital Dönüşüm Ofisi ve Yapay Zekâ Yönetimi: Büyük Veri ve Yapay Zekâ Daire Başkanlığı’nın Geleceği Üzerine. *Journal of Civilization Studies*, 6(2), 1-18.
- Cruise, P. L. (1997). Are proverbs really so bad? Herbert Simon and the logical positivist perspective in American public administration. *Journal of Management History*, 3(4), 342-359.
- Dunn, T. M., & Cherup, S. (2023). Storytelling and success: How storytelling can be used to promote diversity, cross-cultural understanding, and confidence in the classroom. *Journal of Education*, 203(3), 690-699. <https://doi.org/10.1177/0022057421> adresinden alındı.
- Efe, A. (2022). Yapay Zekâ Ortamındaki Dijital Kamu Yönetiminin Yol Haritası. *Kaytek Dergisi*, 4(1), 99-130.
- Efe, A., & Özdemir, G. (2021). Yapay Zekâ Ortamında Kamu Yönetiminin Geleceği Üzerinde Bir Değerlendirme. *Kaytek Dergisi*, 3(1), 34-60.
- Ercan, H. (2022). Kamu Mali Yönetiminde Dijitalleşme. M. İnce, & A. A. Şen (Eds.) *Dijitalleşme ve Yönetim* içinde, (s. 23-44). Konya: NEÜ.
- Gezici, H. S. (2023). Kamu Yönetiminde Yapay Zekâ: Avrupa Birliği. *Uluslararası Akademik Birikim Dergisi*, 6(2), 111-128.
- Goodnow, F. J. (1900). Politics and administration. J. M. Shafritz & A. C. Hyde (Eds.), *Classics of public administration* içinde, (s. 27-29). Fort Worth, TX: Harcourt Brace.
- Harari, Y. N. (2014). *Sapiens: A Brief History of Humankind*. London: Vintage.
- Harari, Y. N. (2023). Harari: Yapay zeka, insan zekasından milyonlarca kat hızlı evrimleşecek. Erişim: 13 Temmuz 2024, <https://www.diken.com.tr/harari-yapay-zeka-insan-zekasindan-milyonlarca-kat-hizli-evrimlesecek/>
- Hergüner, B. (2015). Kamu Yönetiminde "Yeni" Kavramı ve Kamusal Tartışmalarla İlgisi Üzerine bir Çalışma. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(14), 73-84.
- Hergüner, B. (2017). *Kamu Yönetiminde Çağdaş Yaklaşımlar*. Ankara: Seçkin.
- IMDb (2024). IMDb Charts. Erişim: 15 Haziran 2024, https://www.imdb.com/chart/top/?ref_=nv_mv_250
- IMDb (2024). IMDb Statistics. Erişim: 15 Haziran 2024, <https://www.imdb.com/pressroom/stats/>
- Kalantari, B. (2010). Herbert A. Simon on making decisions: enduring insights and bounded rationality. *Journal of management History*, 16(4), 509-520.
- Özkan, D. (2019). "Arrival" Filminde Dil, Zaman ve Özgürlük Problemleri: Özgürlük Arayışı ve İnsan. *Taras Shevchenko, 4th International Congress on Social Sciences Proceeding Book*, (s. 609-614). İzmir.
- Reyes, D. (1993). Tensions in the Troubled Bureaucracy: Reform Initiatives in Public Organizations and Service Delivery Systems. *Philippine Journal of Public Administration*, 37(3), 239-264.
- Schmager, S., Gröder, C. H., Parmiggiani, E., Pappas, I., & Vassilakopoulou, P. (2024). Exploring citizens’ stances on AI in public services: A social contract perspective. *Data & Policy*, 6: e19. doi:<https://doi.org/10.1017/dap.2024.13>

- Stout, M. (2012). Competing Ontologies: A Primer for Public Administration. *Public Administration Review*, 72(3), 388-398. doi: <https://doi.org/10.1111/j.1540-6210.2011.02530.x>
- Tamer, H. Y., & Övgün, B. (2020). Yapay Zeka Bağlamında Dijital Dönüşüm Ofisi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 75(2), 775 – 803.
- Wilson, W. (1887/1997). The Study of Administration. Reprinted and abridged. J. M. Shafritz & A. C. Hyde (Eds.). *Classics of Public Administration* (4th ed.) içinde, (s. 14-26). Fort Worth, Texas: Harcourt Brace and Co.